

[Azərbaycan Respublikasında milli kimlikdən alt kimi istifadə edilməsi - MQAL](#)

Thəqiqin səs sual bundan ibarətdir: "Azərbaycan Respublikasının milli kimliyinin kə, hansı amillərdən qaynaqlanır?"

Azərbaycan Respublikasında milli kimlikdən alt kimi istifadə edilməsinin təhlili

Yazarlar: Məhəmməd Rza Məcid və İva İzad

Məqəddim .1

Sovetlər Birliyinin parəlanması ilə o dönmənin siyasetinin təsirlərinə xitam verilməmişdir. Bu siyasetlərin təsiri o qədər zən yer tutmuş və dərindən ilmidir ki, məlum imperatorluqun varisləri olan respublikaların siyasi addımlarında və qonularla il mənəşiblərindən zən gəstirir. Milli tarix və kimlik, bələviklərin zən mülkdən məslərdən idi. Hazırkı Azərbaycan Respublikasında milli kimlik, bələviklərdən nəc bələyan və bu gün qədər davam edən uzun prosedura kən kimlik formalaması prosesinin nəticəsidir. Sovetlər Birliyinin xəşi maraqlarının təmini nə Azərbaycan Respublikasının tarixinin məyyn qəvvələri tərəfindən kifayət qədər "l gəzdirilməmişdir". Doktor Nəyətullah Rəzanin dediyi kimi: "Trk tayfalarının tarixi, iddialı dərəcəsi siyasi məqsədlərlə il qərmədir. Cəx az sayda tayfalar, bu hdd siyasi oyunların qurbəna evirilməy bilməyir. Birinci Dünya Məharibəsi zamanında və ondan sonra trklər, siyasi məqsədlərin gənildirilməsi nə istifadə edildi. Siyasi istəklər qulluq edən bir qrup mülkilər, tarix tərif etməy bələdlər və bu tarixi keid dərindən həqiqətli tərif etməkdən və bəqa yer ynlətməkdən kənəməyir. Bununla (yənə tarixdə isbat olunmamış mülkiləri qəbərtdə bələdlər". (Rza, 1386:493

Thəqiqin səs sual bundan ibarətdir: "Azərbaycan Respublikasının milli kimliyinin kə, hansı amillərdən qaynaqlanır?" Məqəlin səs sualının cavabında bəle bir frəziyyətlə rəllə sərək : "Sovetlər Birliyinin və məstəqil Azərbaycan Respublikasının elita siyasetiləri iqtisadi, siyasi və strateji hddflərinin həyata kəməsi niyyəti ilə tayfa, tarixi hadisələr və dil məsləsinə syknəmkə, milli kimlik dözəlməy lətdlər". səs suala cavab vermək nə təsviri-təhlili mətoddan istifadə etməyik. Bu yazda ilk olaraq nəzəriyyələri toxunacaq. Azərbaycan Respublikasında milli kimliyin təhlil edilməsi nə səilmi nəzəriyyələri, səsən bu kimlikdən alt kimi istifadə olunması məqsədi gəddən bəyan edir. Məqəlin digər hissəsində is bələviklərdən nəc XX-ci sən iki on illiyində formalamı milli kimliyin məzmunu ilə tan olacaq, bundan sonra Sovetlər Birliyinin Azərbaycan nə hazırladığı milli kimliyi aradacağı, sonda is məstəqillikdən sonrakı həkimiyyətin milli kimliyi verdiyi tərif nəzər salacaq. əhid olacaq ki, siyasi fəallar məxtəlif zamanlarda z hddflərinə atmaq nə, alternativ olaraq ortaya qoyduu milli kimliyi .trifi həkimi etməkdən nəc çhd etməyir

Nəzəriyyəsi .2

Milli kimlik mədəni, rəzi, iqtisadi, həquqi və siyasi məslərdən təkil olmu əlnmə və mərkəb strukturudur. Millət, məyyn rəzid əyni qanunə tabe və ortaq siyasi təkilətlərə sahib olan bir qrup cəməətdən ibarətdir. Milli kimlik, rəzi və siyasi olmaqla iki fənomen səsəndə quruluur. Dvltlər, milli kimliyin mədəni nəslərin mədəxəl ed biler, onu təhsil təkilətləri və cəmiyyətdə təsir məlik olan media vəsitsil inkiəf etdir bilerlər. (Smith, 1991: 8-15) Qeyri-qərbi tayfa nəsr d hminin cənlənməydir. Əhtiyatda saxlanılan əltilər, bən sosial, siyasi və mədəni nəsr hesab olunurlar ki, əhtiyac olan vaxtda məumi emosiyələr məyyn trf ynləndirmək və istənilən kimi istifadə etməkdə məmkəndir. Tayfa məslərlərinin gənə layihəsi və tayfa kimliyinin cənlənməsi, səsən irqi fəalları bu mənbədən istifadə edən z siyasi hddflərinə rəllə aparmaq istədikləri zaman bə tutur. Bunun nə d miltəlik, məyyn siyasi istəkləri təmin etməkdən xəsusən olaraq ictimai və siyasi kətləni kənlə etməkdə bir vəsətdir. Əlti yənamada, tayfaya və daha dəqiq dək, tayfa bələna əid olan hddflər təkid olunur və bundan .sonra qrupların ortaya xəməsi və onların mənyə məzakirə obyektinə evrilir

Etnik mnsubiyyti tbqy d bnztkm olar. ctimai tbqlr mvcuddur v bu tbqynin bir zv ortaq maraa v xsusi hdf irilimk n tkilatlanmayana qdr, ictimai v siyasi hyatda onun hmiyyti gz arpmayacaqdr. Alti yanamada, etnik qruplarn balarna v onlarn etnik kimliyini knll etmsin v tkilatlandrmasna byk hmiyyt verilir. Etnik mnsubiyyt xalq siyasi knlly evirmk v myyn siyasi hdfi irli aparmaq n, qruplar ya aktivlr v ya hr ikisi n mnasib minik vasitsi hesab olunur. Etnik mnsubiyyt xalqn ksriyyti n, digr qruplardan frqli olan mxtlif nv mdniyytlr v dillr sahib, mfhumu asanqla drk olunan v xalq istniln vaxt ayaa qaldrmaq n byk qvvy malik bir qrupdur. (Seyyid Imami 21-23 1387 h.) Tayfa kimliyi, hr hans xs bir dflik olaraq .v ya praqnozladrlm kild verilmir, ksin zamanla dzlir v dyikliklr mruz qalr Etnik kimliyi xsin ada dnyamzda sahib ola bilcyi kimliklrndir. Bunun hmiyyti is mxtlif zaman v mkanlarda eyni deyil. Etnik mnsubiyyt bir caminin z mnafeyi tmin etmk n sahib olduu dinamik bir vasitdir. Bunun n d etnik mnsubiyyt, camaatn xsusi qrupunun li il myyn meyyarlar sasnda dzldilir v daha dqiq desk ixtira olunur. Tbi ki, bu kimliyin aradan qaldrmas onun frdlr v ya cmiyyt tsirsiz olmas anlamna glmir. Bu, bir millt evril bilck etnik camidir. (Bacova, 1998: 29,36 v 37) Milli kimlikdn alt olaraq istifad ednlr inanrlar ki, maddi ehtiyaclar tmin etmk namin, mqsdli kild xalq kimliyin nzart, milli v ya tayfa .(kimliyinin seimind elitannli labddr (Weir, 2012: 4

Kommunizmdn nc milli kimlik .2-1

1905-ci ild gnmzd Azərbaycan Respublikas adlanan razid mskunlaan sakinlrin kimliyi, mslman olaraq byan olunurdu. 1920-ci il qdr regionda "Azərbaycan millti"nin mskunlad mstqil bir lk tkil olundu v boleviklrin Bakya daxil olmas il mr sona yetdi. Bel nqr arpr ki, burada byk miqyasl dyikliklrin edilmsi n 15 il vaxt tlb ets d, Rusiyann 1 srlik domenanti, cmiyyti bel bir dyikliy hazrlamdr. Xanqlar arasnda ayrqlara son qoyulmas v vahid iqtisadiyyatn tkil olunmas, ruslarn lky glmsinin n mhm nticsi hesab olunurdu (Swietochowski, 1985: 191). Rusiya v xarici kapitallarn kmkliyi il kll miqdarda tbi srvtlrin talanmas, Qafqazda cmiyytin iqtisadi sisteminin ozulmasna sbb oldu. Cmiyytd burjuaziya v prultariya tbqlri yarand v dmir yollarnn salnmasndan sonra, srvtlrin danmas daha da geni vst almdr. Amma imperatorluqda gnclrin thsili n yaradlan rait, Qafqaz regionunun ictimai v mdni faliyytlrin inkiaf etmsin sbb oldu. Yeni siyasi dnclrin cmiyytin kiik savadl katiqoriyas olan savadllarn arasna nfuz etmsi il 19-cu srin axrlar v 20-ci srin vvlrind regionda yeni siyasi partiyalar tsis olundu. Bunlardan Musavat v Danakstun, sovet rejiminin ialndan nc, aid olduu lklrin mstqilliyind mhm rola malik olmalar (Afanasyan 1370). Mstqil Azrbaycana rhrlik etmsi lazmlan olan savadl v mtfkkir katoqoyira, ictimai v .mdni mslld ruslarla lbir oldular

1905-ci ildn Birinci Dnya Mharibsinin sonlarna qdr bir ox hadislrin ba vermsi, o cmlnd ran, Rusiya v Osmanlda Mrut nqilabnn ba vermsi, Oslaml v Britaniya iallarnn mvcudluu, Araz aynn imalnn v ya indiki "Azərbaycan Respublikas"nn razilrinin siyasilmsini qanunvericilik .halna sald

Halbuki, 19-cu srin tdrici dyikliklr sona yetmidir v caminin elites "azrbaycallar"n szs olmaq n can atrdlar. Bu hrkat, Rusiya imperatorluunun digr xalqlarnn milli azadlq tlarna bnzs d, islami kklr sahib olan frqli xsusiytylr malik idi. "Millt" (ada dyada anlalan mnada) ad altnda bir qrup insann kimlik ideologiyas, avropallarn tsiri altnda ruslarn li il slam dnyasna glmi nisbtn yeni fikir idi. Bunun n d birmnal olaraq anti-rus ideologiya hesab olunmurdu. Region halisinin ruslar bard fikirlri, hmi mbhm olaraq qalmdr. Axundzadnin dili il desk, onlar bir trfdn z kemi mdniyytin bal, digr trfdn is ox zruri dyikliklr n ruslara tkkr edirdilr. Bu yeniliklrin n mhmlrindn biri, Rusiya bazarlarnn tmini mqsdli il neft emalnn genilendirilmsi idi. slam dnyas il vhdtd hissi, osmanllarla tayfa qohumluu v iranllarla kimlik ball, avropallar v ruslarla qardurmann amillrindn idi. lbtt ki, onlar halinin panislamizm, pantrkizm v Qafqaz federalizminin tiri altna toplamasdan ehtiyat edrk, xsusi v frqli qdim adtlr zrind manevr etmkdn kinirdilr. Amma bununla bel, onlarn siyasi planlar himay

olmaq n xaric trf ynlmk idi. 1918-ci ild midlr Osmanl Trkiysin tikildi. Pantrkizm ideologiyas milli oyann ikiafna kmk etdi v trk olmaq nsrnn qabardlmas onlarn milli kimliyininin tsir qoydu. Siyasi istiqlal v daxili mslri z idarsi altna almaq istyi il osmanllara trf ynlm, bir-biri il ziddiyyt tkil edirdi. Sonda mstqil Azərbaycan yaratmaq ideologiyas btn siyasi planlarn fvqnd dayand. O zaman Azrbaycann siyasi inkiaf sasl bir probleml z-z idi. Bel ki, qdimi v avropalam qruqlar arasnda olan byk fasil, onlar biri-birindn ayrrd. Tkilatlar bir hisssi mmtilik prinsipini sas gtirrk "dvlt- mstqil Azərbaycan millti" ideologiyasna bigan yanar v hl milliilik onlarn zehilrind zn tam yer ala bilmmdir. Kommunistlr, Azərbaycan Respublikasnn leyhin olan tbiatlar zaman bu fikirdn sui-istifad edirdilr. Yeni yaranm bu cmhuriyyt, ba vermi ictimai-mdni dyiikliklr zndn asanqla squt etdi. Yerli camaat n mzhbi .(v yerli kimlik ilk srada yer alrd (Swietochowski, Ibid: 191-193

Onlar vahid millt evrilmk n uzun yola ehtiyacl idilr v Azərbaycan milli kimliyi mnaqili v anlalmaz msl idi. Axundzad Tiblisid olan zaman bel ran z ata yurdu hesab edirdi. Trk kimliyi azln hmiiyyt verdiyi bir ideologiya idi. 1918-ci ild Azərbaycan Cmhuriyytinin balar, zlrini tatar adlandrmaq istmirdilr. nki bu tayfaya aid olanlar, rus istismarlarna maraql olan xslr kimi tanyrdlar. ran trfi is z nvbsid yeni cmhuriyytin adn birmnal olaraq qarlamad. Bunun n d, Bak rsmilri bir mddt Qafqaz adndan daha ox istifad edirdilr (Yilmaz, 2013: .(513-514

Kommunistlr gclndikdn sonra Qrmz Ordu Bakya daxil oldu v Azərbaycan adn qorumaa ald. Onlar milli elitalarla daha ox ortaql fikir malik idilr, ninki xalq qruqlarna. Onlar slid ictimai milli hrakatn solu bir qolu idi v inqilab leyhdarlar olan milli burjuaziyalar qbul etmirdilr. Onlar yax bilirdilr ki, mstqil Azərbaycan ox davam gtir bilmyck v lknin Rusiyaya .(ilhaq olmas, Grcstana v Ermnista birlmyindn daha yaxdr. (Swietochowski, Ibid: 194 Sovetlr Birliyinin Azərbaycan n tarix v kimlik yazmas .2-2

Adtn, sas olaraq bel bir iddia irli srrlr ki, milltilik, sovetlrdn sonra kommunizm zamannn milltlr aid ola siyasti idi. Bununla da xalq, tayfa v millt olaraq formalard v Leninin federalizml muxalif olmasna baxmayaraq, onun lind bir silah idi. Bununla siyasi .(atmosfer, milltildirildi (Haugen, 2003: 110-111

Sovetlr Birliyi ilk olaraq qeyri-razili federalizm yaratd v tayfalar sasnda sakinlr tbqlr bld, millt v milltiliyi millilikdn alt pild qarladrd (Torbakov, 2003: 37-39). Boleviklrin millt v milli topluma hmiiyyt vermmlrin, milli toplum prultariyannn hqiqi mnafeind yayndrmaq n burjuaziyann qondard mhsul olmasn hesab etmlrin baxmayaraq, praktiki olaraq siyasi addmlarn irqilik prinsipi il kklyirdilr. Sovetlr Birliyind milli kimlik, razi v siyasi baxmdan tkilatladrmaq n sas prinsip idi. Sovet Azrbaycannn trkdilli v ranla tarixi v mdni balarn olmasna baxmayaraq, bu rejim azri xalqnn qeyd olunan dyrlrdn uzaql dmlri v z siyasi .mnafelrin gr sni bir kimlik hazrlad

1930-cu illrd Sovet daxilind v xaricind ba vern dyiikliklr, bu msld byk rol oyamdr. Artq 1937-ci ildn Sovet ttifaqnn rsmi sndlrind, Azərbaycan xalq trk olaraq tannrdlar. 1920-1937-ci illrd ba vern siyasi v ideoloji dyiikliklr, trk klmsini Azərbaycanl klmsi il vzldi (Yilmaz, 2013: 511-513). Boleviklr pantrkist v panislam hrkatlarn qarsn almaq, tatarlarn kimliyini lkli mslman v byk trkistan ideologiyasnn aradan aparmaq istyirdilr. Hminin, rann hr nv nfuzunun qars alnmal idi (Roy, 2007). Azərbaycan, Sovetlr Birliyind ran v Trkiyy siyasi x idi. Rusiyann qrbind Ukraynann dad hmiiyyti, Azərbaycan da eynil Rusiyann cnubunda dayrd. Azərbaycan, 1920-ci ild rq Milltlri Konqresin ev sahibliyi edirdi. lk trknaslq konqresi d .1926-c il Bakda tkil olunmudur

Azərbaycan boleviklri, Azərbaycan ran v Trkiy il muqayisd modernize olunmasna raz deyildilr. Sovet hkumti ilk 15 ild ran v Trkiy il mnasibtlri yax idi. 1934-c ild Sovet ttifaqnn Trkiyy sfir olaraq gndrdiyi ermni milliyytindn olan diplomat, Trkiy n he d yax lamt deyildi. Halbuki, Stalinin Trkiy il birliyini lazmsz msuliyet hesab etdiyi nqr arprd. Trkiynin beynlxalq cmiiyyt birlmsi il sovet hkumti Trkiynin xarici siyastind hmiiyytini itirdi v il rzind

SSR-Trkiy laqlri bir az da istildi. 1937-ci ild sovetin Azrbaycan rsmilri elan etdilir ki, Trkiy Sovetlr Birliyind olan trkdilli milltdn istiqlaln dstklyir v z rhrliyi altnda pantrkist dvlit qumaq istyir. 1937-1938-ci illrd minlrl sovet halisi pantrk v Trkiyy casusluq ad il ittiham .olundu

ranla Sovetlr Birliyinin iqtisadi laqlri, 1927-ci ildn rann Almaniya il iqtisadi laqlri drinln qdr yax idi. Ik illr bu msl SSR n byk hmiyyt damasa da 1930-cu ildn sonra Almaniya il mharib mslsi mzakir olunurdu. 1938-ci ild btn ran vtndalar Sovetlr Birliyindn xarld. Bu prosseslrin fonunda, ran-Trkiynin mnasibtlri daha da sxlard. Sdabad mqavilsi is, 1937-ci ild baland. Sovet hakimiyytinin ran v Trkiy il laqlrinin istilmsi, Azrbayca vitrindn xardb sngr evirdi. Bu .(msl, trk kimliyinin azriy evrilmsinin amillrind biri idi (Ylmaz, 2013: 515-517

Sovetlr Birliyi zamannda tarix, 1920-ci illrd rqnas v dilnas Nikolay Marn tsiri altnda idi. Mar dnscin sasn gnmzn dillr v tayfalar, mxtlif tarixi mrhlrd xalqlarn bir-biri il laqsinin nticsidir v kimlik prinsiplri iqtisadi raitin mhsuludur. Milli v dil kimliyini dyin amillr, iqtisadi v ictimayi prosseslrdir. Amma 1930-cu illrd, sovetin tarix bax, Marn tsiri altndan xaraq digr xtll hrkt etdi. Bundan sonra tayfa kklri hmiyyt ld etdi v tarixi tdqiqatlarla tayfa kklrinin aradrlmas lav olundu. Yeni tfsird tayfa mhkm v kkl fenomen hesab olunurdu ki, bunula da qdim mdniyytlri gnn tayfalarna nisbt verirdilir. Sovet tarixilri, axrealoqlar v bu mvzularda tcrbsi olan mtxsilr, sovetin razisind olan respublikalarda yaayan xalqlarn kklrini bu torpaqlarda yaayan qdim tayfalara gedib atdn isbat etmk n missiyalanmdlar. Sovetin tarix baxnda digr bir dyiiklik, Pakruski ideologiyasnn inkar idi. Pakruski, 1917-ci ild Rusiya tarixin znmxsus marksist yanama il verdiyi ideyaya gr, nadir insanlardan hesab olunurdu v 1920-ci illrd boleviklrin sas tarixisi kimi tanrd. O, marksist hadislrini milli v imperialist thlillrl dyimi v tbqlm il mbarizni z thlilinin sas mrkzin evirmidir. Amma, 1936-c ildn, respublikalarn hr birin onlarn qdim tarixind qzl dvlri v milli qhrmanlar aradрмаq n, milli tarix tyin olumal idi. gr Azrbaycann tayfa kklri trk kimliyi sasnda tyin olunsayd, problemlr yarada bilrdi. nki regionun xalqlar, 11-13-c srlrd trkdilli olmular. (Yilmaz, 2013: (521-523

Milad tarixi il 11 v 12-ci yzilliklrind trk tayfalarann Qafqaza axnndan sonra trk dili digr yerli dillrin mvqeyini yiylnmy balad. Aran, irvan v Dastan zonalarnda bir mddt yerli dillr trk dilinin knarnda qalmdlar. Slcuqlarn hakimiyyti zamanndan balayaraq, trk dili daha da genilnmy balad. 13-c srd Arann yerli dili regioda laq vasitsi kimi z hmiyytini itirrk yerini trk dilin verdi. Ntic etibari il mntqd hr ksin anlaya v bir-biri il laq qura bilcyi bir dil evrildi. Trk dilinin Qafqazda qlbsini, bu dil sahib xalqlarn srlr boyu yerli xalqlarla laqsiin hasili bilmk lazmdr v bu da 11-13-c srlrd trk tayfalarann siyasi idariliyi saysind rsy glmi v genilnmidir. Trklrin sas iqtisadiyyat olan maldarlıq, olarn digr mntqlr k etmsin v eyni zamanda mxsusn da zonalarnda digr k ednlrl laq qurmalar n mnasib raitin yaranmasna sbb olurdu. Bu dilin asanl v sadliyi, onun yad dillir trfindn bir az da daha tez hzm olunmasna yol ad (Rza, 544 .(v 532

Bununla da anlamaq olar ki, trklrin bu regionda nfuzunun sbbi, qdim zamandan bu mntqd qalmalar yox, onlarn 11-ci srdn sonra idariliyi l keirmlri v yerli xalqla sx laql saxlamalardr. Bu zamanda Grctan v Ermnistan da hminin z milli xsiyytlrini brpa etmkl mul idilir. Amma onlar, azri trklrinin ksin olaraq, z muasir kimliklrini qdim ibrilr v urartulara nisbt ver bilrdilir. nki, hr ikisi qdim mdniyyt, tarixin yaddana dm hadislr sahib idilir v 5-ci srdn balayaraq mzhbi tkilatlarla hakimiyytin yoxluunda onu vz etmyi bacardlar. Grc v ermnilrin znmxsus bu xsusiyytlri, Qafqazda brabrliyi pozurdu. Bel nqr arpr ki, azri trklri hazrk regiona daha gec gliblr, amma halbu ki, onlarn qonular Qafqazda daha qdim kemi malikdir. 20-ci srin ilk on illiyind tayfa qalmaqallar il Qafqazn gdmi dolmu, bu hadislrndn tayfa tssblri zn gstrir v htta qanl davalarla bel yadda qalmdr. Halbuki, sovet modernizsi sakitilik v aramlq olmada ba tuta bilmzdi. Buna gr d azri trklrinin ermnilr v grclr kimi qdim Qafqaz xalqlarndan hesab olunmas n yeni dastanlar dzdilmsi lazmi idi. 1937-ci il qdr Azrbaycann

akademik atmosferində, iki yanama səs məzahir obyektidir. Birinci qrup milli dil və tayfa kəmiyyətinin davam olaraq sabit türk dili ilə izah edilir, digəri isə 11-ci sənədən sonra gələnlərini və trklrl eyni kəndə olduqların iddia edilir. İkinci iddiaya inanılmazlar, azərbaycanlıların bu regionda qədim kənd malik olduqların deyildir. Onlar iddia edirlər ki, dil dikeyliyi bəzən verilmir, amma türk mirasına olan bəllik inkar edirlər və müasir cəmiyyəti müxtəlif millət və mədəniyyətlərdən təşkil olunduğunu deyirlər. Azərbaycanlıların osmanlılarla qan qarışdırıldığına nisbət vermək, azərbaycanlıların tarixi kənd yaratdır, amma onların nəzərində gərək azərbaycanlı kimliyi qeyri türk mənşəli bəzən. 1937-ci ildən sonra türk kimliyi ortaya atıldı və rəsmiyyət qovdu. Bu məsələ isə, azərbaycanlı kimliyini sətirlən kimliyi kəlləsinə saldı. Amma .bunun nədə bir ar tapılmadı

Sovet hakimiyyətinin sonlarına qədər Azərbaycan tarixinin izah bu kild idi: Sovet Azərbaycanında məskunlaşan xalq, qədim tayfələrdən təşkil olunmuş, tarixin son dövrlərində isə trkdilli oludular. Daha nə isə erməni, gərək və dastan dilində danblar. Onlarla he bir trkdilli tayfənin bəllik yoxdur. Azərbaycanlı kimliyi sətirlən deyildir. Həmin onların hiç bir edəninin say az, ictimai və iqtisadi sistemi zif və yerli xalqa məhəm təsirli olmadı. Stalin, azərbaycanlı bəzən Mad mədəniyyətdən qalanları hesab edirdi. Onun bu izahına səs, mədənlər azərbaycanlı qeyri ari cədlərdilər. Azərbaycanlı tarixinin bir hissəsinin Mad dvltnin aid olma nəzəriyyəsi, onların mədəniyyəti, dylri, həmsəndən daha məhəm fərqlərlə məharibsi və rənn domenantından azad olmaları təsvir yaratdı. Mad imperatorluğunu millidirmək, antiiran məvzununu almasında sbb oldu. Bəllik, irs məsləsinə aid iddianın hər ikisində, Azərbaycanlıların cədlər mədlər, Qafqaz albanları və kəslərdən ibarət oldu təsvir olunurdu. (Yılmaz, 2013: 524-532) Rusiya və rənn məhariblərində vahid Azərbaycan imal və cənub olmaqla iki yer bəlləmsi, Azərbaycan sovet zamanında yazılan tarixinin bir hissəsidir. Bu iki tarixi yanama, "panazərbaycanizm"nin yaranmasına sbb oldu.

.Sovet tiffəq, rənn iale edrən bu ideologiyadan yararlandı
Heydr liyev, kommunist partiyasına rəhbərliyi zaman, bir dəfə Azərbaycan rəzisinin birləşməsi mədəndən səs amdır. Bu məvzu, tarixin müxtəlif mərhələlərində və müxtəlif siyasi qüvvələr tərəfindən alındı. (Swietochowski, 1999: 424 & 425). Daha dəqiq desək, Trkməni və Gəstan məqavilsindən sonra Qafqaz xalqlarının rənnə meylini aradan aparmaq nə ilk dəfə olaraq anti-rənn təbliğatına bələmdir. Stalin 1945-ci ildə yayında, xritdə rənn və SSR arasında sətirlən iale edrən deməkdir ki, biz elə etdik ki, ukraynalılar, belaruslar və moldovalılar biri-birinin kənnərində yaaya bilirlər, amma sətirlənimizi burada sevmir. Bir il sonra rənn iale, ikinci Dnya Məharibindən sonra rənn və Qərbin z-z gəlləmsi və soyuq məharibnin bələncidir (Raine, 2001: 1). Stalinin məri səsində, Azərbaycan yaltında demokrat partiyasının yaranması ilə eyni zamanda, Qərmdə Ordunun səs siyasi təbliğatı olan rənnə missionerlər, rənn Azərbaycanına daxil oldu. Həmin zaman imali və Cənubi Azərbaycan

.terminindən istifadə olundu və fərs millətinin azərbaycanlı zlm məsləsi məvzusu aldı
Eyni zamanda Qərmdə Ordunun bu məsləni daha effektiv təbliğatı etməsi, xalqın yerli halı ilə ləqin qurulması, imali və cənubi Azərbaycan məsləsinin təbliğatı nə Sovet Azərbaycanında bir bələm amdır. Bu qərar səsində, Təbrizdə azərbaycanlı dili və fərs liffəsi ilə "Vətən Yolunda" qzeti ap olundu. Bu qzətə dəyənədən saxta imal və cənub Azərbaycan kəllərlə istifadə olunurdu. Bu nəriyyət, Sovet tiffəqın hədlərindən gərək rənn Azərbaycanın tarixini təhrif etməklə rənn bələm ideyasının ilk ciddi addımını atdı. Bundan başqa, digər bir nəriyyət də Sovetin Azərbaycana girməsini izah etməklə, başqa sətirlən desək, bu domenantlıq siyastinin dən geyindirmək nə "Azərbaycan" adlı qzətə ap edirdi. Nəhayət, sovet ordusunun rənn türk və demokrat partiyasının sətirlən etməsinə bəxşməyə, cənubi və imali Azərbaycan məsləsi z təsirini itirmədi və sovet bu ideologiyadan istifadə etməkdə davam edirdi. Bundan əlavə, Sovetin rənnədən sonra bu rejim bələm olan airtə və yazılar da həminin arasıra bu məsləyə toxunurdular. Sovet hakimiyyəti, Cənubi Azərbaycan məsləsinə er və dəbiyyətlərlə təbliğat etməklə, zəhlərlə bu məsləyə hazırlamaq istəyirdi və Cənubi Azərbaycan Sovetlər Birliyinin ilhaq məsləsi bərsid d səs-shbt gəzirdi. Bu məslə dəbiyyətdə o qədər aktual idi ki, Mirzə bərahimovun cənubunu və "Vətən Yolunda" qzətəinin ilk rəhbəri Cəfər Xəndan, 1949-cu il, Azərbaycan yaltının dövlət universitetində elmi iini, "Cənubi Azərbaycan dəbiyyətdə milli azadlıq hərəkəti," ad altında mədəfi etməkdir. O bu yazıda, Cənubi Azərbaycan hərəkətinin ideyasının, Stətar xana və əyxi Məhəmməd Xiyabaniyə gəlib xəndən

(iddia etmidir. (Kazimi, 2005: 166-167

Cnubi Qafqaz İklri SSR-nin rhrliyi Mixail Qarbaova atd zaman, iqtisadi eni v rsmilrin msuliyetsizliyi z tsirini gstrmkd idi. Qafqazda sovet sistemini dstklyn bzi partiyalara, Qarbaovun rftarlar bhli grsnirdi v son on illiklrd olan imtiyazlarn itirmklrindn qorxurdular. Amma regionun adi xalqlar, aq siyasi atmosfer v milli azadqların trftar idilr. Xalqn himaysi il v mhafizkarlarn mqavimtin gr, Qafqazda gedn proseslr Moskvadakndan daha zif idi. Hakim strukturlarn Qarbaovun mrlrin msuliyetsiz yanamalar, cmiiytd azadla meyl v rait yaratd. Qafqazda olan qeyri-rsmi tkilatlar, baqa bir hdbl yeni siyasi xttin sorana xmdlar. Daha Qolasnovistinın zamanda, gizlind olan mxalif qruplar z xdlar v qanuni siyasi faliyyt z tutdular. Halbuki, Rusiyadak qeyri-rsmi qruplamalar yaln z siyasi v iqtisadi islahatlara tviq edirdilr, amma Qafqazdak qruplamalar milltlr aid olan mslrlr d i prinsiplrin lav etmidilr. Qafqazda da hminin Baltikyan İklrdki kimi millilm, ilk olaraq ekalogiya v tbit roblemlri il laqdar etirazlar kilind olmur. Azrbaycanda olan qeyri-rsmi tkilatlar, ilk olaraq kimyvi fabriklerin v Sumqaytda olan alminium zavodunu dayadrlmasna etiraz etdilr. O zaman Sumqayt, Azrbaycann havas n irkli hrlrindn birin evrilmidir. Milli oyan hrkatna tkan vern amillrdn biri d, ermnilrin Qarabada alminium zavodunun tsis etmsin etiraz etmkl, ekoloji hrkata qdm qoymalar idi. Bu layih, tarixi Topxana mesini mhv edirdi. Xbr Bakya atd zaman, bu layihy hftlik etirazlar balad v zn siyasi forma ald. Azrbaycan xalq ermnilrin Qarabadak istklrin ngl yaratd v Ermnistanda yaayan azrıl n brabr hquq tlb etdilr. 200 min azrının Ermnistadan xarılmas hrkat daha da qzdrd. Azrbaycan rsmilri mumi vziyyt nzartin İdn xmasndan qorxaraq Moskvadan kmk istdilr v Qrmz Ordu mitinq xan camaatd datmaa balad. Ordunun msly mdaxilsı, xalqda milltilik hissrlrinin oyamasna sbb oldu. Artq milltilik, traf mhiti irklınmsin olan etirazlarn yerini ald. Azri milltiliyi, Azrbaycan Xalq Cbhsinin yaramas il daha da genilmidi v Topxana hadissi il znn pik hddi .(atd. (Seyidov, 2012: 206 - 207

oxmilltli bir dvltin irisindn mstqil İklrin ayrılmas, xalqlara "milli" baxla yanalmasna xsusi rait yaratd. Bu xsusiiyyt, Sovetlr Birliyi dnmind İky v dvlt milli bax hesab olunurdu. Brobeykerin nzrin gr, postsovet İklrini dil, mdniyyt, demografik vziyyt, iqtisadi rifah v siyasi hegamonluu znd qoruyan "millildirn" dvltlrdir. Bu model, azlq tkil edn milltin .(hquqlarn qoruyan iki v oxmilltli dvlt modelinin ksindir (Headley, 2012: 256-258

Sovet ttifaq rsmilrin 1970-ci illrd vahid milli kimlikl yeni bir sistem yaratmaq chdlrin baxmayaraq, kommunizm milli frqliliklri Sovetlr Birliyind aradan apara bilmidi. Milli frqlilik Sovetlr Birliyind qald v mxtlif tbqlrl genilm formalad. Bunun n d İklrin "akarlıq" v "yenidnqurma"ya yanamas, hmin İklrin formalamasna bal olmas he d qrib deyil. nkiafn hddi ox olurdusa, yeni ideologiyalar bir o qdr qbul edilirdi (Seyidov, 2012: 196). İklrin mstqilliklrindn sonra da, milli dastalara v ideologiyalara ehtiyaclar var idi. Sovetlr Birliyinin dalmas is nasioalizm regionda daha da genilnrk siyasi gc evrildi (Kirchanov, (2010: 52

Azrbaycan Respublikasnn mstqilliyindn sonra milli kimlik v ideologiyalar .2-3 Azrbaycanda kimlik v milli mdniyyt anlaynn formalamas, sovet hkumtin aid olan zehniyytin tsiri altdadr. Sovetlr Birliyinin milltilik v irqiliy verdiyi trif, Azrbaycann millt quruluu prinsipind addmlar atm elitasnn zehmind hkk olumudur. Azrbaycanlıq kimliyinin .(trklk kimliyindn frqliliyi Sovetlr Birliyinin mirasnn bir hissidir (Tokluoglu, 2005: 749

Azrbaycan Xalq Cbhsi hakimiiyyt gldiyi illrd milltilik v dililliy bal olmayan bir vtndala saslanan cami yaradacan iddia edirdi. Btn milltlrdn olan qruplarn vtnda azadlı, mdniyyt azadlı, iqtisadi inkiaf, Qaraba mslsinin hlli, Azrbaycann razi btvlynn brpas AXC-nin elan etdiyi digr hdblrdn saylırd. AXC-nin siyasi v ictimai tkilatln 1918-20 illrd Musavat Partiyasnn tkilatı il mqayis edirlr. irin Hanter, Azrbaycan tarixind dvr bir-birindn ayrr. Birinci dvr, 1989-cu ildn 1992-ci ildk istiqlallq v trklk mdniyytini hisrlrinin pik hddin atmas v Trkiynin trfinin saxlanılmas. kinci dvr, 1992-93-c illr aras (Elibyın zaman), ifrat milltilik,

pantrklk , Trkiyy meylin gclnmsi v qrbynml olmaqla anti-ran v anti-Rusiyalqla yana oldu. Amma sonda milliytilik siyastindn bir nv midsizlik yarand v nc dvrd, yni H. liyevin .hakimiyyt glmsindn sonra xarici istiqamtlndm daha brabrynl siyast yrldd Xalq Cbhsinin mdniyyt siyasti anti-ran v anti-rus prinsiplri zrind kklndi. Hazrk dvltn fikrinc is bu siyast qrb yaxnlamaq n mnasibdir. nki qrb postsovet lkrinin mdniyyt sahsind Trkiynin rik olmasna daha stnlk verirdilr. Anti-rusuluq, Xalq Cbhsinin zvlrindn daha ox Elibyin stnlk verdiyi msl idi. Bunun vzind H. liyev, Rusiya il mnasibtlri brpa etdi v ranla laqlri genilndirdi. O, Izgi, tal, krd v rus etnik azlqlarn hquqlarna riayt etmy sz verdi. Azrbaycanda 1990-c illrd trklk v azrbaycanlq kimi iki ideologiyann rqbattini grmk olar. Xalq Cbhsi trklk milliytiliyi sasn dstklyirdi. Musavat Partiyas is eidli kimlik liberal .(milliytiliyini qbul edirdi (Tokluoglu, 2005: 726-728

Aydndr ki, trklk v azrbaycal olmaq iki ayr-ayr kateqoriyalardr v onlar eyni hesab etmk olmaz. Amma Sovetlr Birliyinin paralanmasndan sonra Trkiy bunlarn eyni olmasn gstrmy chd etdi v bu proqram rivsind Azrbaycan Respublikasnn bzi evrlrinin trkkk vzin azrbaylq mslsi Trkiy trfinin narahatln dourdu. Xsusil d 1995-ci ild Azrbaycan Parlamenti trkn azridn ayr olmasna tkid etdi. lbtt, panazrizm ideyasna bal faliyyt gstrn rsmi qrup, partiya v tkilatlardan lav, 2005-ci ild H. liyevin frman il Xaricd Yaayan Azrbaycanllarla zr Dvlt Komitsi v Dnya Azrbaycanllar Konqresi tkil olunub. Bu tkilatlarnd hfdi dnya azri qurumlar arasnda laqlr yaratmaq, ermni diasporas qarsnda gcl diaspora tkil etmkdir. Azrbaycanl diasporas yaratmaq n tkil olunmu komit yhudi lobbisini tqld edir. Bu komit mxtlif lklrd yhudi tzyiqlri altnda olan qruqlarla geni geni mnasibtlr yaradb v onlarn tcrbsindn fayadalanr. rann bu msly hssaslna diqqt etmkl komitnin rhbri dflrl tkid etmidir ki, randa yaayan azrbaycanllar bu lknin vtndalar bilirik, lakin cnuhdan mhacirt etmi azrbaycanllarla fal mkdalmz vardr. Nazim brahimov hminin deyib ki, Cnubi Azrbaycan corafi bir termindir v biz rann daxili ilrin mdaxil etmk niyytind deyilik. Bununla bel o, iranllarn dil hmiyyt vermsi vzin dini yanamalarndan narahatlq hissi ifad edib. DAK, daha ox ran zrind diqqtini toplayb v rsmi olaraq Amerika trfindn tkidlnib. rann xaricd yaayan vtdalar bu tkilatda .aktiv faliyyt gstrirlr

Bak dvltni kongresl laqsi olmadn rsmi surtd bildirs d bu lknin bzi parlament onun zvdr. Trkiynin bu kongresi dstklmsi Trkiy-ran mnasibtlrinin nec olmasndan asldr. Amma DAK-n .(sas hfdi Qaraban azad olunmasdr (Kazimi, 1385, sh. 47-76 v 78

Bugnk Azrbaycan Respublikasnn mdniyyti trk, rus, htta qrb nsrlrindn sintez olunmudur. Azrbaycann etnik-mdniyyt trkibli mirasndan sz amaq olar. ran tarixi v mdniyytinin Azrbaycan mdniyytin tsirindn agah olan alim v azadfikirilr istr sovet hkumti zaman, istrs d ondan sonra z nzrlrin gr tviq olunmurlar v adtn, bu lkd rus v trk mdniyytinin tsirndn sz .(alr (Tokluoglu, 2005: 731-732

Azrbaycanda dvltn v opozision mdniyytlrinin mrkkb (bir ne mdniyytdn tkil) olduunu qbul edibl. Dvlt rsmilri rus mdniyytinin msbt tsirini, mxalift is trk mdniyytinin tsirini vurulayrlar. Dvltin ideologiyas azrbaycanlqdr, yni plralist kimlik v eidli etnik qruqlara tkid. nki Azrbaycan mxtlif tayfalardan yaad bir camidir. Trklr, tallar, Izgilr, ruslar, htta ermnilr azrbaycanl hesab olunur. liyev, bu ideologiya il etnik grginliklrin qarasn almaq istyir. Bu zdn Azrbaycan xalq, Azrbaycann hazrk razisind yaayan milltlrin amil olur. Bu trfin siyasi v razi bnvrsi vardr v etnik kklrdn ayrdr. Elibyin dvrndn sonra htta, lknin rsmi dili trk dili deyil, azrbaycan dili adland. (Tokluoglu, 2005, pp. 735-745) liyev, azrbaycan dilini, trk dili adlandrma byk bir xyant adlandrd. Dvlt orqanlar bu mvzunu bu gn kimi qoruyub saxlayblar. liyevin bu mvqei onu kimliyi dstklyn unikal bir azrbaycanl kimi tantd. Azrbaycanl v trk olmaq arasnda frq qoymaq Rusiyann z xarici siyastindki narahatlnn azalmasna kmk etdi. Azrbaycan dvltni byk trk dili ailsin ball inkar etmir, amma onu .(znmxsus azrbaycan dili il mhdud edir (Marquardt, 2011: 184-186

Panazrizm hrkatnn xsusi rhbriyi, yaxud mstqil hrkat yoxdur v Trkiynin pantrklri, millti

dairli trfindn istiqamtlndirilir. Trkiy televiziya verilri, kitab nrlri il panazrizm ideyasn yaymaa chd edib. Bu proqram rivsind Azərbaycan Respublikas tarixisi Cmil Hsnlinin "Soyuq mharibnin ilk konfrontasiyas: ran Azərbaycan" thrifedici kitabnn Trkynin nriyyatnda ap edildi. Bu kitab 2003-c ild rusca Bakda ap edildi. Cmil Hsnli Milli Mclisin sayca 2-ci sekilrind deputat olmur v Xalq Cbhsinin zv olaraq millti ideologiyas il tannr. O, televiziya verilrind panazrismi tbli edir. Azərbaycan Respublikas, Trkiynin dstyi il rana tzyiq etmk v ondan imtiyaz almaq mqsdil azərbaycanllarn birlmsi mslsini ortaya atr. Bak z-zlynd v tklikd grginlik yaradan panazrizm siyastini irli aparmaa qadir deyil. Trkiynin dstyi onun pantrkizm v panazrizm tbiatlarn davam etdirmsin bais olmur (Kazimi, .(1385: 51-54

Azərbaycan mdniyyatını unikal bir mdniyyət kimi gstrmk dvltnin din siyastində d yer alb. İlk halisinin 93 faizi mslman v onun 75 faizi on iki imam idir. Dini anlayın az olmasna baxmayaraq halinin 87-92 faizi zn mslman bilir. Aberon mntqsinin v cnub blglrinin halisi hli snn yaayan v digr blglrin halisi il mqayisd daha dindardrlar. Halbuki, azərbaycanllarn oxu slam zlrinin kimliyinin bir hissi bilir. Lakin onun siyasi evry daxil olmasn qbul etmirlr. Bununla bel islami inanc v nnlr, milli nnlr kimi Azərbaycan xalqnn hyatnn ayrılmaz bir hissini evrilmidir. 1989-cu ild Zaqafqaziya Mslmanlar Ruhani darsi, Qafqaz Mslmanlar darsin il vz olundu. i mzhbli eyxl-islam Allakr Paazad onun rhbri verildi. Onun hli-snn mavini tqribn 30 faiz hli-snn cmiyyti tmsil edirdi. 1992-ci ild Azərbaycan dvlti yeni ruhani nslı yetidirmk v tlbirin dini elmlr yiylnmsi n xarici lklr z tutmalarn azaltmaq mqsdil slam universiteti tsis etdi. Bu universitet azərbaycanl milli xsusiyatların uyun bir islam thvil vermy, snn-i frqliliyini azaltmaa alr v onlarn dinc raitind yana yaamasn bhan edrk, xarici missionerlerin faliyyatin mane olmaa chd edir. Blk d Azərbaycan hr iki mzhbin ardcllarnn bir .(mscidd namaz qld, htta bir pinamaza iqtida etdiklri yegan lkdir (Motika: 2001

Ntic .3

Azərbaycann milli kimliyinin yaradılmas n ilk chdlr Birinci Dnya Mharibsinin sona yetmsindn v Rusiya arlın devrilmisindn sonra gclndi v Azərbaycan mstqil respublikas 1920-ci ild boleviklerin hkumtinin brkimsi zamanna qdr onun bruz yeri olmur. Bu zamanda siyasi elita n nmlı olan milli kimliyin qalmasn rus v Qafqaz milltlri mqabilind mmkn etmk, eyni halda tz qurulmu Azərbaycan xalq v qonu lklr xalq arasnda frqlilik yaratmaq, hminin azərbaycanl kimliyinin slam v ya iranl kimliyi arasnda aradan getmmsi, .bir mstqil lknin tkili n bnvr v sas yaratmaqdr

Sovetlr Birliyinin tarix qondarmas azərbaycanl kimliyini "randan uzaqlamaq"da qarladrd v bzn bu baarlrl hl d zn gstrmkddir. Sovetlr Birliyi dnmind Azərbaycan Respublikas xalq n yaradlan kimlik bu imperialist dvltnin (SSR-nin) daxili v xarici maraqlarna v lazımlı surtd bu imperiyann iallq siyastların rait yaratmaa xidmt etmk mqsdı dayrd. SSR trkibind yaayan Azərbaycan Respublikas xalqın iranl qonularndan frqlndirmk, htta mxtlif tarix qondarmalar vasitsil onlarn arasnda dmnilik yaratmaq, onlar iranl mdniyyət v sivilizasiyadan ayırmaq, trk dilli xalqlar v Sovetlr Birliyi razisind yaayan mslmanlar arasnda tfriq yaratmaq, cnub qonusuna tzyiq etmk n hmilik kart ld saxlamaq Azərbaycan Respublikas n milli kimlik yaratmaq yolu il tmin edilmsi n zrd tutulan hdlrdn bir hissisidir. Bzn d daha drhal v qsa .mddtli mqsdlerin hyata kemsini n zrd siyastlr Azərbaycan milli kimliyini z tsiri altna alrd Bununla bel, mstqilliyin ilk illrindd ba vern xaosdan sonra Azərbaycanda H. liyevin hakimiyət glmsi il qondarma tarix iddialarnn lknin xarici siyastin qatılmasna icaz verilmdi. Baxmayaraq ki, Azərbaycan dvlti panazərbaycanlıq v drnaqaras Cnubi Azərbaycanla birlmk trfdarlarnn faliyyatların mane olmur v onlar mdni bir hrkat kimi z ilrin davam edirlr.

.Panazərbaycanlıq ideyas bir tzyiq vasitsi kimi Azərbaycan dvltnin diqqetind saxlanacaq Bununla bel, SSR-nin siyastlrind ran n msbt bir nqt d var idi v o da azərbaycanl kimliyini pantrkizm hrkatından uzaqladmasdr. Bu tmayl Azərbaycan dvltnin dialoqunda tamamil

akardr. Yuxarda qeyd etdiyimiz kimi bu dvltin rsmi ideologiyas, yni azərbaycanlıq Azərbaycanın unikal və zəmxiş kimliyi, onun digər trk dili ailəsinin digər zvlrindən ayr olmasna səsən. Azərbaycan hkmət Azərbaycanlıq ideyasın ortaya atmaqla daxild etnik itiləflərn z xmasn qarsn almaq və eyni halda rən və Trkiy kimi regionun gclri saylan lklr qarsnda z mstqilliyini qorumaq istyir. Httə, din sahsində Azərbaycan dvlti milli və zəmxsiş islam tğdim etmy çhd edir. Azərbaycanlıq milli kimliyi yarandı 1918-ci ildən bu gən qdr lknin siyasi elites z hđflrinin gerklmsi n ondan strateji bir alt kimi faydalanblar və onu xalqa istdıklri xsusi izah veriblər. Ona gr d bu kimlik he vaxt sabit və statik olmaməsən, hr zamanda hakim .hkumtin hđf və maraqlarına uyun olaraq dyiikliy uraməsən mahid etmk olar

:Qaynaqlar

Farsca qaynaqlar

:Kitablar

- Afanasyan, Serj (1370), "Ermnistan, Azərbaycan, Qorcestan: z istiqlal ta istiqrari rejimi urvi", trcumeyi bđurrza Hung .1
.Mhdvi, ap 1, Tehran: Muin nriyyat
- .Rza, naytullah (1386), "rən z dorani bastan ta aazi hdi mool", ap 3, Tehran: Xarici lř Nazirliyi nriyyat .2
:Mqallr
- Seyid mami, Kavus (1387), "Huviyythayi qomi z koca brmixizd?: mururi br nzriyyeyi sli", Xtti-vvl jurnal, il 2, say 7, sh. .3
.15-23
- Kazimi, hmd (1385), "Panturkizim və panazrizim: mbani, hđaf və nıayic", ap 1, Tehran: "bzari muasir" beynlxalq .4
.mdniyyt və aradrmalar mrkzi

:Latnca qaynaqlar

- Bacova, Viera (1998), "The Construction of National Identity- On Primordialism and Instrumentalism", Human Affairs,
.Vol. 8, No. 1, pp. 29-43
- Haugen, Arne (2003), The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia, New York & Hampshire:
.Palgrave Macmillan
- Headley, James (2012), "National and Transnational Challenges in the Former Soviet Union and Former Yugoslavia",
.Global Change, Peace & Security, Vol. 24, No. 2, pp. 251-269
- Kirchanov, Maxim (2010), "Turkmen Nationalism Today: Political and Intellectual Mythologemes", Central Asia and the
.Caucasus, Vol. 11, Issue 1, pp. 52-63
- Marquardt, Kyle L. (2011), "Framing Language Policy in Post-Soviet Azerbaijan: Political Symbolism and Interethnic
.Harmony", Central Asian Survey, Vol. 30, No. 2, pp. 181-196
- Motika, Raoul (2001), "Islam in Post-Soviet Azerbaijan", Archives de Sciences Sociales des Religions, Vol. 46, No. 115,
.pp. 111-124
- Raine, Fernande (2001), "Stalin and the Creation of Azerbaijan Democratic Party in Iran, 1945", Cold War History, Vol.
.2, No. 1, pp. 1-38
- .Roy, Olivier (2007), "The New Central Asia: Geopolitics and the Birth of Nations", London: I.B.Tauris & Co Ltd
- Seiov, Vugar (2012), "Nationalism and Ethnic Conflict in Transcaucasia and Its Role in the Dissolution of the Soviet
.Union: A Comparative Perspective", Journal of Muslim Minority Affairs, Vol. 32, No. 2, pp. 196-215
- Shaffer, Brenda (2000), "The Formation of Azerbaijani Collective Identity in Iran", Nationalities Papers: The Journal of
.Nationalism and Ethnicity, Vol. 28, No. 3, pp. 449-477
- .Smith, Anthony D. (1991), National Identity, London: Penguin Books
- .Swietochowski, Tadeusz (1985), "Russian Azerbaijan, 1905-1920", New York: Cambridge University Press
- Swietochowski, Tadeusz (1999), " Azerbaijan: Perspectives from the Crossroads", Central Asian Survey, Vol. 18, No. 4,
.pp. 419-434
- Tokluoglu, Ceylan(2005),"Definitions of National Identity, Nationalism and Ethnicity in Post-Soviet Azerbaijan in the
.1990s", Ethnic and Racial Studies, Vol. 28, No. 4, pp. 722-758
- Torbakov, Igor (2003), "From the Other Shore: Reflections of Russian migr Thinkers on Soviet Nationality Policies,
.1920s-1930s", Slavic & East European Information Resources, Vol. 4, No. 4, pp. 33-48

W e i r , N a o m i (2 0 1 2) , a v a i l a b l e a t :
https://www.academia.edu/1526597/Primordialism_Constructivism_Instrumentalism_and_Rwanda (Accessed on:
.(March 2015
Yilmaz, Harun (2013), "The Soviet Union and the Construction of Azerbaijani National Identity in the 1930s", Iranian
.Studies, Vol. 46, No. 4, pp. 511-533